

Compacting in het leerstofaanbod voor kleuters

1. *Leerdoelen en activiteiten*

In het onderwijs in groep 1-2 wordt geen structureel gebruik gemaakt van methoden. Dat maakt dat het compacten voor kleuters dus niet afhankelijk kan worden gemaakt van een vaststaand leerstofaanbod, maar van de ontwikkeling van het kind. Er zijn immers wel leerdoelen voor groep 1-2 vastgesteld en bij die leerdoelen zijn leerlijnen aan te geven waarlangs de doelen bereikt worden. Vervolgens kunnen voor de leerdoelen uit de leerlijnen verschillende activiteiten geselecteerd worden waarmee het kind zich kan oefenen in deze vaardigheid.

In de praktijk zien we dat door de keuze van het kind te volgen het kind van nature zal proberen te reiken naar de zone van naastgelegen ontwikkeling en mede vorm geeft aan zijn eigen ontwikkeling. Voor groep 1-2 worden de leerdoelen geformuleerd in kennis en vaardigheden passend bij het ontwikkelingsstadium van het gemiddelde kind op een bepaalde leeftijd. Een voorbeeld is dat van het kind dat zich in een gemiddeld tempo ontwikkelt, rond het vierde jaar verwacht mag worden dat het iets kan vertellen over een concreet voorwerp. Rond zijn vijfde jaar mag van hem verwacht worden dat hij een eenvoudig verhaal kan vertellen met behulp van concreet materiaal. Van datzelfde kind mag verwacht worden dat het rond het zesde jaar een concreet verhaal kan vertellen zonder dat het zichzelf daarbij ondersteund door materiaal.

Passende activiteiten bij deze verschillende stadia zijn bijvoorbeeld een leergesprek waarbij het kind gevraagd wordt te vertellen wat hij ziet aan de voorwerpen die de leerkracht in de kring presenteert; een kringgesprek waarbij het kind iets meeneemt van thuis en daarover iets aan de andere kinderen vertelt; en een kringgesprek waarbij het kind verslag kan doen van bijvoorbeeld een uitje met het gezin.

Een tweede voorbeeld dat het concept van de leerlijn illustreert, is dat van een vierjarige die zich in een gemiddeld tempo ontwikkelt, verwacht mag worden dat hij rond die leeftijd begint met structurerend te tellen. Rond zijn vijfde jaar zal dit kind structurerend kunnen tellen en beginnen te rekenen met kleine getallen mits hij daarbij visueel ondersteund wordt door voorstellingen als stippen, plaatjes of getallen. Rond het zesde jaar kan hij tellend rekenen met kleine aantallen en daarbij gebruik maken van diverse voorstellingen zoals stippen en getallen.

Passende activiteiten bij deze verschillende stadia is het werken met een getallenlotto tijdens de arbeid naar keuze; het werken met een bouw-rekenkist waarbij het kind met niet alleen de opdracht krijgt de blokken op lengte te sorteren maar ook de eenheden waaruit deze zijn opgebouwd gaat aangeven; het maken van sommetjes met behulp van stippen dobbelstenen en concreet materiaal. Het kind met een ontwikkelingsvoorsprong op taalgebied zal eerder dan het gemiddelde kind de verschillende stadia die in het eerste voorbeeld beschreven zijn doorlopen. Dit kind kan wellicht al rond zijn vijfde jaar een samenhangend verhaal vertellen of al voor zijn zesde jaar een fantasieverhaal bedenken waarin een goed begin, midden en eind zijn te onderscheiden.

Het kind met een voorsprong op het gebied van het pure rekenen zal wellicht rond zijn vierde jaar al bezig zijn met het maken van eenvoudige sommetjes en eerder dan gebruikelijk aangeven dat hij geen behoefte meer heeft aan ondersteund materiaal zoals een rekenkist.

Voor het meer thematisch ingerichte onderwijs aan kleuters wordt op een vergelijkbare wijze het ontwikkelingsniveau van het kind bepaald. Binnen ieder thema zijn immers verschillende niveaus in de activiteiten te onderscheiden. In veel gevallen zijn de activiteiten zodanig opgezet dat verschillende kinderen van verschillende niveaus met dezelfde activiteit aan de slag gaan, maar deze wel ieder op hun eigen niveau uitvoeren. De leerkracht maakt vooraf een inschatting van het niveau van de leerling en bepaalt dan wat hij van het kind mag verwachten. Stel dat u bezig bent met een project 'De winkel en boodschappen doen'. Voor het spel in hoeken is een echte winkel gebouwd. De kinderen hebben samen bepaald wat de winkel precies gaat verkopen en welke spulletjes er in hun winkel moeten staan. Zo staat er in de winkel een weegschaal en zijn er verschillende spullen die daarop gewogen kunnen worden. De leerkracht zal in zijn spelbegeleiding van een vierjarige die in de winkel speelt, wezenlijk andere dingen verwachten dan van de bijna zesjarige die ook in het winkeltje speelt. Zo kan van de zesjarige verwacht worden dat hij de verschillende spullen uit zijn winkeltje sorteert van licht naar zwaar. Zeker wanneer er meer dan zes producten gewogen moeten worden, kan dat een moeilijke klus zijn. Eigenlijk ontstaat er dan een complexe puzzel waarbij het kind al spelende zal ontdekken dat volume en gewicht niet altijd een zichtbare samenhang hoeven te hebben. Het zakje meel is zwaarder dan het zakje erwten, maar lichter dan de (speelgoed) worst. De erwten zijn lichter dan het zakje bonen, lichter dan het zakje meel, maar zwaarder dan de doosjes smarties, et cetera. Bij een vierjarige zal de leerkracht eerder een spelopdracht

geven die gaat over het sorteren naar omvang of gewoon het spel van 'kopen en verkopen' begeleiden en zo doende niet alleen het imaginaire spel maar ook automatisch het taaldenken stimuleren.

2. Vaststellen van het ontwikkelingsniveau

Aanpassingen in het leerstofaanbod van kleuters betekent dat u de kalenderleeftijd van het kind ondergeschikt maakt aan zijn ontwikkelingsbehoefte en ontwikkelingsniveau. Ongeacht de wijze van werken (thematisch, in leerlijnen), is het daarom belangrijk dat er een goede didactische niveaubepaling wordt gedaan om te kijken waar de leerling zich bevindt op de ontwikkelingslijn met betrekking tot de verschillende ontwikkelingsgebieden, om zodoende een adequaat leerstofaanbod te kunnen doen.

Vervolgens kan bekeken worden welke vaardigheden het kind al beheerst. Voor die vaardigheden hoeft dan niet meer expliciet het bijpassende ontwikkelingsmateriaal aangeboden te worden. Activiteiten die de leerling aangeboden krijgt, moeten niet alleen aansluiten bij het ontwikkelingsstadium van de leerling, maar moeten tegelijkertijd het volgende stadium voor het kind al zichtbaar maken. Je nodigt door de keuze van materialen en activiteiten de leerling als het ware uit zich verder te ontwikkelen.

Er zijn verschillende instrumenten in de handel waarmee het ontwikkelingsniveau van het kind kan worden vastgesteld. Daarbij valt te denken aan het ontwikkelingsvolgmodel van Memelink, Horeb, het GOVK, Pravoo en Cito-leerlingvolgsysteem. Al deze systemen hebben verschillende voor- en nadelen.

Voor u als gebruiker is het in relatie tot het kind met een mogelijke ontwikkelingsvoorsprong vooral van belang dat u niet stopt met het vaststellen van het ontwikkelingsniveau dat het kind volgens de kalender bereikt zou moeten hebben, maar dat u ook verder kijkt en eventueel doortoetst.

Over het algemeen laten kleuters zelf heel goed blijken waarin zij geïnteresseerd zijn. Veelal is de interesse van het kind een redelijk goede weerspiegeling van zijn ontwikkelingsniveau en zijn ontwikkelingsbehoefte. Daarbij is echter één 'maar' aan te geven. Veel kleuters die al met een ontwikkelingsvoorsprong op school komen, ervaren in de eerste zes weken dat zij op school zitten, dat het om verschillende redenen 'handig' is als zij zich aanpassen aan de verwachtingen die anderen van hen hebben. Een voorbeeld daarvan is die van het kind dat thuis al puzzels maakt met 64 stukjes en op school in de eerste week enthousiast naar de puzzelkast loopt op waarin de puzzels voor de kinderen uit groep twee staan. Een van de andere kinderen ziet dat en zegt: 'Oh, jij mag niet uit de kast van de oudsten.' Als dit kind met enige regelmaat tijdens zijn eerste schoolweken zo door zijn groepsgenootjes gecorrigeerd wordt, zal hij heel snel door hebben dat zijn eigen behoefte niet aansluit bij de verwachting van de omgeving. De kans dat dit kind in de tweede week nog een voor hem uitdagende puzzel zal pakken is dan ook erg klein.

Hoewel het spelend en handelend leren voor het jonge kind de basis vormt van iedere vorm van later leren, is het zo dat er kleuters met een ontwikkelingsvoorsprong zijn waarbij de behoefte aan spel andere vormen en een andere invulling heeft gekregen dan wij als volwassenen geneigd zijn eraan te geven. Dat heeft te maken met de ontwikkeling van de cognitie en in een aantal gevallen ook met het stadium van sociaal-emotionele ontwikkeling waarin het kind zich bevindt. Dit kind heeft een andere spelbehoefte en zal ook andere dingen als spel ervaren. In veel gevallen zien we dan ook dat dit kind al vaker dan andere kinderen laat zien letterlijk minder de ruimte nodig te hebben voor zijn spel. Het kind laat zien dat hij meer dan andere kinderen al toe is aan werken 'aan tafel'. Dit impliceert niet dat daarmee zijn ontdekkingsbehoefte ook verdwenen is. Misschien wel meer dan andere kinderen is bij dit kind de behoefte aan experimenteren en onderzoeken aanwezig. In het aanbod van leerstof en ontwikkelingsmateriaal kan hierop ingespeeld worden.

3. Ontwikkelingsmateriaal

In de kleutergroep zijn diverse ontwikkelingsmaterialen¹ aanwezig. Dit materiaal is meestal overzichtelijk ingedeeld in kasten voor 'jongsten' (groep 0-1); 'middelsten' (groep 1) en 'oudsten' (groep 2). Hoewel deze indeling op zich helder is, gaat deze wel uit van een gemiddeld ontwikkelingsniveau op een vaste leeftijd. Dat kan betekenen dat de kleuter met de ontwikkelingsvoorsprong niet automatisch het materiaal aangeboden krijgt dat bij zijn ontwikkelingsniveau past. Om het ontwikkelingsniveau van de kleuter als uitgangspunt te nemen, moet de groepsleerkracht niet alleen een goed overzicht hebben van wat hij in de groep heeft staan, maar ook precies weten wat de mogelijkheden zijn die het materiaal biedt en voor welk ontwikkelingsgebied dit materiaal bedoeld is.² Het is daarbij verstandig om materialen in te delen op drie aspecten: technische complexiteit, de mate van abstractie die vereist wordt, en de verstandelijke

complexiteit. Het spreekt voor zich dat hoe verder het kind in zijn ontwikkeling is, hoe complexer het materiaal kan zijn dat u aanbiedt. Om er zeker van te zijn dat u de kleuter op alle gebieden kunt uitdagen is het daarom raadzaam dat u bekijkt of u voor de verschillende ontwikkelingsgebieden voldoende materialen heeft. U kunt daarbij een map aanleggen waarin u per ontwikkelingsgebied inventariseert over welke materialen u beschikt. Vervolgens kunt u aangeven welke leerdoelen dit materiaal bestrijkt. De derde stap is dat u kort kunt aangeven welke opdrachten en activiteiten er bij het materiaal mogelijk zijn en wat de vereiste beginsituatie voor zo'n opdracht of activiteit moet zijn. Zo kunt u snel kijken welk materiaal voor een leerling (nog) geschikt is en welke mogelijkheden dit materiaal biedt en of het de leerling tot verdere ontwikkeling uitnodigt.

Voorbeeld van mogelijke indeling van de materialen:

- Functieontwikkeling
 - Motorische ontwikkeling
 - Zintuiglijke ontwikkeling
 - Oriëntatie in tijd en ruimte
 - Denkontwikkeling – taal
 - Denkontwikkeling – rekenen
- Muzische ontwikkeling
 - Dans en beweging
 - Beeldende expressie
 - Muzikale expressie
 - Verbale expressie
 - Dramatische expressie
 - Audiovisuele expressie
- Sociale ontwikkeling
 - Samenwerking
 - Spelregels
 - Zelfredzaamheid

¹ Onder ontwikkelingsmaterialen worden die materialen verstaan, die vier typen activiteiten mogelijk maken: productieve en constructieve activiteiten, vormgevende activiteiten, manipulatieve activiteiten, en probleemoplossende activiteiten. Uitgangspunt daarbij is dat de materialen van zichzelf een 'sturend' karakter hebben. Ze nodigen dus uit tot bepaalde handelingen of activiteiten; ze nodigen uit tot het 'maken' van dingen; bieden de ruimte om hun gevoel en ervaringen weer te geven en een wereldbeeld te vormen; of dwingen de kinderen als het ware tot het oplossen van problemen die anderen voor hen bedacht hebben.

² Voor specifieke achtergrondinformatie over ontwikkelingsmaterialen voor kleuters verwijzen we naar het boek *Het materialenboek* van F. Janssen-Vos en B. Nellestijn. Koninklijke Van Gorcum, 2005.